

SCHMIDT ANIKÓ

A somlói háromszögelési pont elbontása



A háromszögelésről

A földmérés fejlődésének fontos állomása volt a háromszögelés módszerének kidolgozása. Willebrord Snel van Royen – latin nevén Willebrord Snellius (1580–1626) – holland csillagász, matematikus és mérnök 1617-ben alkalmazta először a meridián(kör) ívhosszának meghatározására irányuló fokméréssel kapcsolatban. A háromszögelés alap gondolata az, hogy a terepen lévő, csillagászati módszerekkel nagy pontossággal meghatározott koordinátájú pontokkal (az egymástól mintegy 15–30 km távolságban elhelyezkedő ún. alap pontokkal) a háromszögek olyan hálózatát alakítják ki, amelyben azok egy-egy oldalukal csatlakoznak egymáshoz. Magyarországon Mikoviny Sámuel (1698–1750) használt először háromszögelési módszereket térképezési célra, Liesganig József (1719–1799) pedig 1769-ben a fokméréssel kapcsolatban alkalmazta ugyanezt. Az egyes országok teljes területét lefedő háromszögelési munkálatok a 19. század elején indultak meg Európa-szerte, az országos nagyméretarányú térképkészítés megalapozására. Magyarországon 1807-ben kezdtek el nagyobb, összefüggő háromszögelést a katonai térképezés céljára. Az ország teljes területének első háromszögelési hálózatát 1859 és 1907 között építették ki. A hálózat a monarchia minden országára kiterjedt, és a klasszikus elveknek megfelelően, először egy elsőrendű, 30–50 km-es háromszögláncolatot hoztak létre, majd azon belül kitöltő hálózatot alakítottak ki.¹

Több olyan háromszögelési pont is volt,

amely az idők folyamán elpusztult, ezért a helyszínükön újabb pontot kellett kijelölni: ez történt a János-hegy, Gesztenyes, Alsópogányvár, Somló, Ság, Kandikó és Badacsony esetében is. Az eredeti háromszögelési pontok változatos okokból semmisültek meg. A gesztenyesi és alsópogányvári pontokat a második világháború idején helyezték át a légoltalmi építkezések miatt, a Ság-hegyet bazaltbánya robbantotta be. A badacsonyi és kandikói háromszögelési pontok megsemmisülésének időpontja és körülményei bizonytalanok. A János-hegy és Somló esetében egyaránt kilátótorony építések sor semmisültek meg a háromszögelési pontok.² Az esetek közül jelen tanulmány a somlói háromszögelési pont elpusztítását vizsgálja meg közelebbről.³

Az elbontás kiderül

A somlói háromszögelési pont megsemmisülésére először Russóy József miniszteri tanácsos 1938. december 3-i jelentése hívta fel a Pénzügyminisztérium figyelmét. A beszámoló a pápai 19. földmérési felügyelőségre vonatkozó fejezetében megemlítette, hogy egy helyszíni szemle során kiderült: a somlói kilátótorony (Veszprém vármegye, Doba határában) építése során az I. rendű háromszögelési és asztronómiai alappontot elpusztították. A nevezett alappontot jelző vörös márványkövet még 1823-ban a volt bécsi katonai földrajzi intézet helyezte el, majd 1904-ben a pontot az állami földmérés is beemelte az I. rendű alaphálózatba, 1927-ben pedig a nemzetközi

1 BUSICS GYÖRGY: *Geodéziai hálózatok 2. A vízszintes hálózatok fogalmainak és történetének áttekintése*. Elektronikus tananyag, Nyugat-magyarországi Egyetem, 2010. Online elérhető: https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0027_GEH2/ch01s03.html; KARSAY FERENC: *Geodézia és kartográfia. Magyarország a XX. században. IV. kötet: Tudomány. Műszaki és természettudományok*. Főszerk.: KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN, szerk.: FÁBRY GYÖRGY. Szekszárd, 1999. 385–404.

2 HOMORÓDY LAJOS: Régi pontok az új hálózatban. *Geodézia és Kartográfia*, 9. (1957) 3:133–145. (különösen 139–140.)

3 Ezúton is köszönöm Reisz T. Csabának, hogy az ügyre felhívta a figyelmemet és a levéltári forrásokat a rendelkezésemre bocsátotta.

M. KIR. PÉNZÜGYMINISZTERIUM.
IX. b. 76-osztály.

144.383/1938 szám. Érk. 1938. XI. 9. Egyuttal elintézett szám: _____

A beadvány száma és kelte: _____
Előírat: _____
Utóírat: _____

Lásna:
Kiadványozás (jövahagyás) előtt:
Kiadványozás (jövahagyás) után:
Elkötés előtt (letétkezés és aláírás után):
Elkötés után (iratárba helyezés előtt):

Tárgy:
Russóy József miniszteri tanácsos jelentése központi felülvizsgálatokról.

Utasítás a kiadónak: I. k. u. a IX. b. 76-osztályba feljegyzés végett.

Utasítás az irattárnak:

ORszágos Levéltár
K. osztály

409

■ Russóy József miniszteri tanácsos 1938. december 3-i jelentésének ügyirata (MNL OL, K 269. II-A-21-A-1940-54140-1938-144383. 1.)

asztrogeodéziai hálózatban nagy költséggel újból meghatározta. Az alappont elpusztítása korántsem volt egyedi eset, a jelentésben például Újkígyós község (Békés vármegye) kapcsán is szerepel, hogy Fóricze Lajos főmérnök megállapította: a vízszabályozó és ármentesítő társulatok a töltések felemelése alkalmával az azokon elhelyezett háromszögelési pontok közül sokat elpusztítottak anélkül, hogy az illetékes földmérési hivatalt a pont áthelyezésével

kapcsolatban előzőleg megkeresték volna. Az elpusztított alappontok hiánya az időközi változások bemérésénél nagy hátrányt jelentett és késedelmet is okozott.

Az alappontok elpusztítása ügyében az illetékes minisztériumoknak, a somlóhegyi esetben Széll József (1880–1956) belügyminiszternek (1937–1944), az ármentesítő társulatok által elpusztított alappontok miatt pedig Teleki Mihály (1896–1991) földművelésügyi miniszternek (1938–1940) írtak. Tekintettel arra, hogy az elbontásért felelős személyek kárt okoztak az államnak, az 1891. évi XLI. törvénycikk 4. §-a alapján a tettesek ellen büntető eljárást szándékoztak indítani.⁴ Javasolták, hogy a Veszprém vármegyei alispán vizsgálja ki az ügyet, jelentse, hogy ki építette a kilátótoronyt, hogy a felelősöket megbüntethessék. Hangsúlyozták azt is: ha egy háromszögelési vagy földmérési jel eltávolítása, illetve áthelyezése más építmény miatt elkerülhetetlen, ezt az elbontási határidővel együtt jelentésük be a területileg illetékes m. kir. földmérési felügyelőségnek.⁵

A nyomozás

Az ügy kivizsgálása a javaslatnak megfelelően zajlott. Berky Miklós (1891–1947) Veszprém vármegyei alispán jelentését a belügyminiszter kérte meg, és Gálffy Imre (1894–1957) miniszteri tanácsoson keresztül 1939. április 18-án ő is továbbította a kívánt beszámolót Reményi-Schneller Lajos (1892–1946) pénzügyminiszternek (1938–1945) a kilátó építési engedélyezésével kapcsolatos iratokkal együtt.⁶

4 1891. évi XLI. törvénycikk a határ- és földmérési jelek büntetőjogi védelméről. „4. § Vétséget követ el, és három hóig terjedhető fogházzal büntetetik az, ki a polgári vagy katonai hatóság által elrendelt földmérés (háromszögmérés) céljából felállított gúlát, oszlopot, cöveket vagy e célra alkalmazott más jelzőt szándékosan és jogtalanul megrongál, megsemmisít, eltávolít vagy áthelyez.” Ezer év törvényei (<https://net.jogtar.hu>). A korabeli szövegrészeket a mai helyesírásnak megfelelően, a nyelvi sajátosságokat megtartva adom közre.

5 Az ügy teljes anyaga: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL), K 269 Pénzügyminisztériumi Levéltár, Pénzügyminisztérium, Általános iratok, II-A-21-a. Tárgyi alapon átrendezett iratok, Pénzügyi Közigazgatás, Háromszögelési és kataszteri felmérési ügyek, A kataszteri ügyosztály iktatott iratai (= K 269. II-A-21-a), 1940. évi 54140. alapszám (= 1940-54140.). Ebben Russóy jelentése: 144.383/1938. (6–16.).

6 MNL OL, K 269. II-A-21-a-1940-54140. 28. 7983/1939.: „A belügyminiszter úr utasította Veszprém vármegye alispánját, hogy a kilátótorony építésének és a pont elpusztításának körülményeit állapítsa meg.” Uo. 46. 69.779/1939. Berky Miklós gyászjelentése (Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és Kisnyomtatványtárának gyászjelentés-gyűjteményében) online is elérhető a Pannon Digitális Egyesített Archívumában (= PaNDEA, <https://dSPACE.oszk.hu/handle/20.500.12346/341020#>).

Az alispán 1939. március 2-i beszámolója a devecseri járás főszolgabírójának jelentése alapján készült. A tudósítás a háromszögelési pont eltávolításáért a kilátótorony építetőjét, vitéz Nováky Lajos plébánost és a kivitelezőt, a pápai születésű Fa László (1903–1955) építésmérnököt tette felelőssé.⁷ Nováky saját bevallása szerint abban állapodott meg a kivitelezővel, hogy a kilátó egyik sarkát a háromszögelési pont helyére állítják. Tudomása szerint azonban a kő már az építkezés kezdetekor nem volt a helyén, amit bizonyít, hogy a jelzés alapépítményét a kijelölt helynél távolabb találták meg. A követ Fa László távolította el a megbeszéltek értelmében. Fa László Nováky Lajosnak 1939. április 4-én írt levelében mindent megerősítette, illetve saját felelősségét kisebbíteni igyekezett, amikor azt vallotta, hogy *„a kilátótorony építése előtt a hegy tetején elhelyezett kataszteri kő nem volt a helyén, és építés közben egész véletlenül akadtunk rá a valószínű alapozására. A kő eredeti helye megjelölve nem volt a felszínen semmivel, s így általunk nem volt észlelhető”*.⁸

A Pénzügyminisztérium Fa László állítását a kő korábbi eltávolításáról kétkedve fogadta: *„Fa László állítása szerint a pont jelzése az építés idején már nem állott a helyén. Ez az állítás azonban valószínűtlennek látszik, mert a pontot jelző nagy vörös márványkő 1823 óta a helyén állt egészen a legutóbbi időkig, és a pontot a háromszögelő hivatal mérnökei az 1930-as években is még használták, tehát az az utóbbi években is még a helyén volt”*. A Pénzügyminisztérium a jogi szakértője, dr. Kovács Dezső miniszteri osztályfőnök tanácsára egyeztetett a kincstári jogügyi igazgatóságnál dr. Susits Lóránd főügyészhelyetttel, és abban

maradtak, hogy a Pénzügyminisztérium utasítja a háromszögelő hivatalt, hogy a bűnvádi eljárás és a kártérítési per minél alaposabb megindoklásához küldjenek ki egy mérnököt, aki a helyszínen – lehetőleg feltűnés nélkül – további adatokat és tanúkat gyűjt a kő elbontásával kapcsolatban, és a minisztérium csak ezt követően küldi át az ügyet a kincstári jogügyi igazgatósághoz. A megbeszéltek szerint 1939. május 30-án utasítást küldtek a háromszögelő hivatalhoz, amelyben meghagyták, hogy a kiküldendő mérnöknek Russóy József miniszteri tanácsos, központi felügyelő fog további részletes instrukciókat adni.

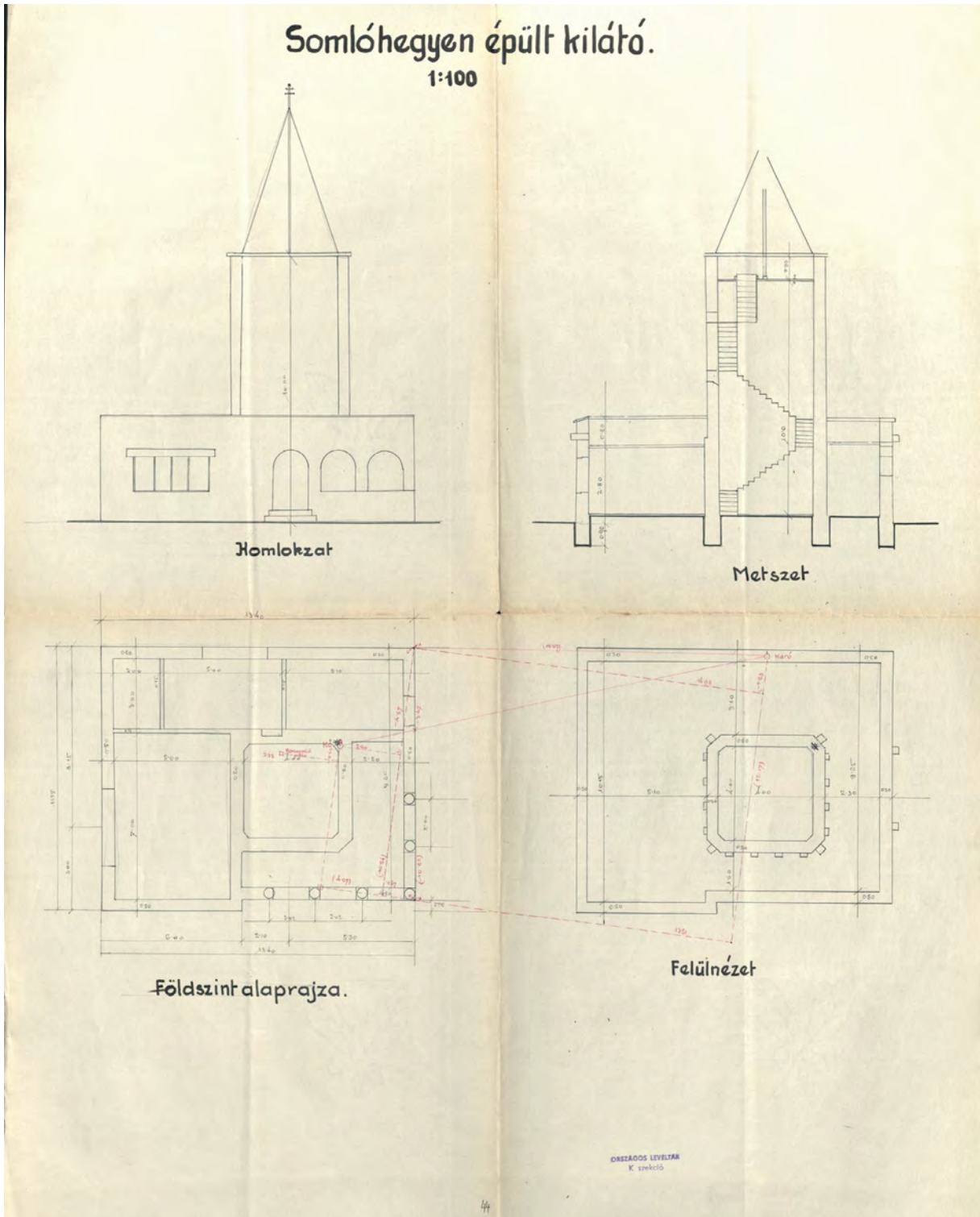
Az ügy helyszíni felderítésére és az adatgyűjtésre Klipp Alajos (1886–1944) magyar királyi műszaki főtanácsost küldték ki, aki 1939. június 17-én írta meg jelentését a háromszögelő hivatalnak.⁹ Az adatgyűjtés során 16 melléklet készült.

Klipp Alajos az ügy felderítését helyszíni szemlével kezdte, ahol kiderült: *„Somlóhegyen Németh József, a Szent István-kilátótorony öre kijelentette, hogy a magassági fixpont ki van dobva a helyéről, és meg is mutatta a kő jelenlegi helyét. A kilátótoronytól északra kb. 10 m-re, egy meredek oldalon, bokrok között fekszik teljesen ép állapotban”*. A szemle után a követ otthagyták, mert nem volt rá ember, aki felvitte volna a kilátótoronyba. Németh József kijelentette, hogy 1938 ősze óta dolgozik a kilátótorony öreként, és azóta nincs a helyén a kő, de nem tudja ki és mikor dobta ki. Klipp Alajos bemérte az egykori háromszögelési pont koordinátáit, és a kilátótorony tervének földszinti alaprajzára felállított koordináták alapján megállapította, hogy *„nem az épület sarka, hanem magának a 10 m magas kilátó-*

7 Fa László életrajzi adataira bővebben l. a PandEA és a FamilySearch adatbázisait: <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/409519#>, <https://www.familysearch.org/ark:/61903/1:1:W4XL-QTMM>. Eszerint Fa László 1903. április 26-án született Pápán és 1955. május 1-jén hunyt el Budapesten. A Budapesti Mérnöki Kamara választmánya 1930. május 16-i ülésén vette fel a Kamara tagjai közé. Hirdetés tagfelvételtől. *Magyar Mérnök és Építészet Egylet Közlönye*, 64 (1930) 21–22:216. Online elérhető az Arcanum Digitális Tudománytárban (adt.arcanum.com).

8 MNL OL, K 269. II-A-21-a-1940-54140. 40–42. 4753/1939.

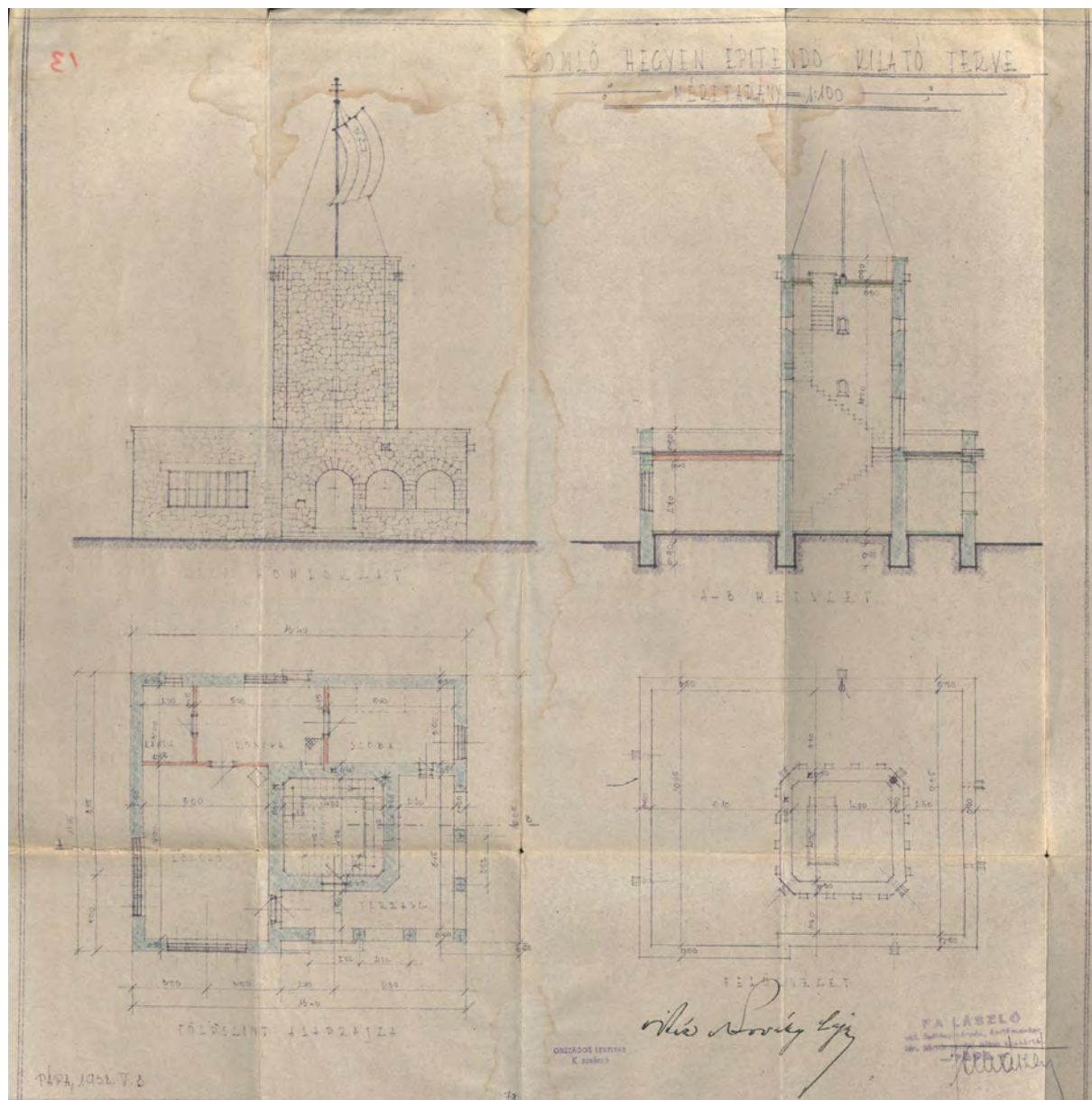
9 Klipp Alajos életrajzi adataira bővebben l. a PaNDEA (<https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/193634>) és a FamilySearch (<https://www.familysearch.org/ark:/61903/1:1:QPZY-2J8M>, <https://www.familysearch.org/ark:/61903/1:1:KZYN-VYD>) adatbázisait. Klipp 1886. május 23-án született Pozsonyban és 1944. január 12-én halt meg Albertfalván. 1926-ban nősült, felesége Tahy Madeleine volt, akitől két gyermeke született, Edit és Béla.



■ A Somlón épült kilátó tervrajza, Klipp Alajos jelentésének melléklete (MNL OL, K 269. II-A-21-a-1940-54140. 44. 69.779/1939.)

toronynak északkeleti sarka áll a régi I. rendű háromszögelési pont fölött és ezért a földalatti jelzéshez nem lehet hozzáférni. Fentiek alapján tehát a Somlóhegy I. rendű háromszögelési pont elpusztultnak tekinthető”.

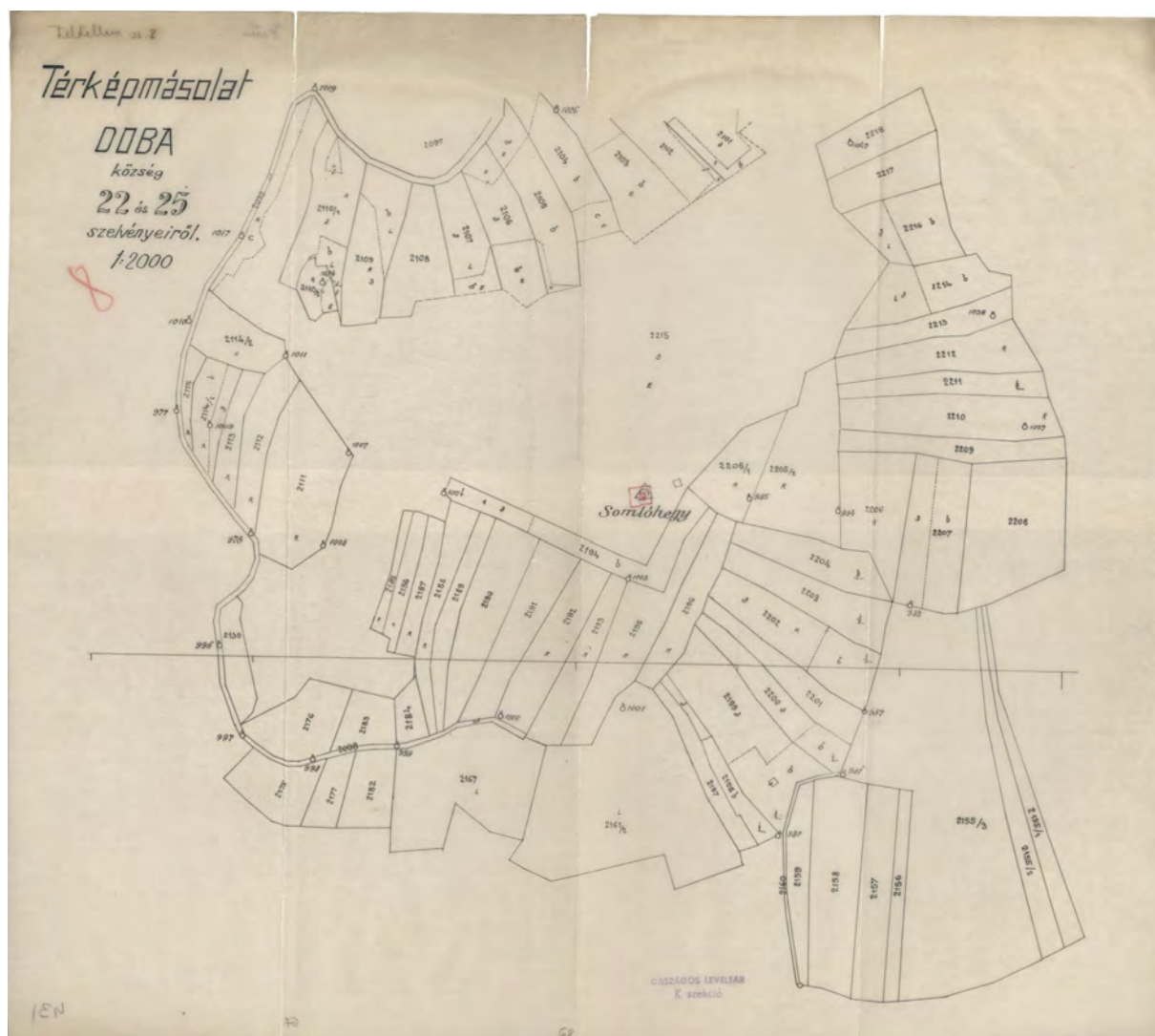
A háromszögelési pont elpusztításának ügyében főleg július 14-én zajlottak a kihallgatások. Ennek során Sipőcz János, gróf Erdődy Péter uradalmi erdővédje azt vallotta Dobán, hogy a Szent István-kilátótorony építkezésének



■ A Somlón épült kilátó tervrajza. Klipp Alajos jelentésének melléklete (MNL OL, K 269. II-A-21-a-1940-54140. 78. 69.779/1939.)

megkezdésekor még az eredeti helyén látta a nyolcszögletű vörös márványkővet, azt nem az uradalom távolította el, hanem az építkezés során került erre sor. Azt a nyilatkozatot, miszerint az építkezés megkezdésekor a márványkő az eredeti helyén volt, megerősítették a somlói kilátón dolgozó kőművesek, Cseke István és László Ferenc is Somlószőlősön. Ezzel összhangban vallott Nyitrai József is Dobán, aki a kilátótorony építkezésénél és a kőhordásnál dolgozott, és ő maga személyesen is részt vett

a kő kiásásában és elmozdításában. Vallomása szerint a nevezett márványkővet ifjabb Bognár Sándor építésvezető utasítására távolították el. Szóról-szóra ugyanezt nyilatkozták az építkezésben és a kő elmozdításában ugyancsak közreműködő Németh Ferenc, majd másnap kollégája, ifjabb Horváth Imre. Utóbbi elmondta, hogy erre azért volt szükség, mert a háromszögletes kő az alapfal helyére esett, és a kő eltávolításában rajta, Némethen és Nyitrai kívül Kis Károly dobai lakos is részt vett.¹⁰ Vallomását



■ Térképmásolat Doba község 22. és 25. térképszelvényéről. Klipp Alajos jelentésének melléklete (MNL OL, K 269. II-A-21-a-1940-54140. 68. 69.779/1939.)

mérése során volna meghatározható”. A Pénzügyminisztérium a tettesek ellen az 1891:XLI. tc. alapján bünvádi eljárás és a 2000 pengő megfizetése érdekében kártérítési per megindítását szorgalmazta, és további ügyintézésre a kincstári jogügyi igazgatósághoz továbbították az iratokat. A bünvádi eljárás megindítása előtt 1940 februárjában a háromszögelő hivatal felszólította Nováky Lajost és Fa Lászlót az okozott kár, azaz a 2000 pengő megfizetésére. Az érintettek 1940. február 29-ig írásban nyilatkozhattak, hogy megtérítik-e a kárt, az összeget pedig legkésőbb 1940. április

30-ig kellett befizetniük a Budapest, Országház utca 33. címen működő háromszögelő hivatalnak.¹³

Kártérítés helyett megegyezés

A kártérítés azonban nem történt meg. Fa László a felszólításra nem is válaszolt, Nováky Lajos pedig egy méltányossági kérelmet nyújtott be dr. Schandl Károly magyar királyi titkos tanácsos, felsőházi tag, a hitelszövetkezet alelnök-vezérigazgatójának pártfogásával, aki egyébként maga is részt

Jegyzőkönyv.

Felvétele: Somlóváros 1938. évi augusztus hó 14 n.
a községi előjáróság által.

Jelöltak az alulírottak.

Nováky Lajos helyi néhai domonkos és Dr. Lovász Gy. maradványai lakos személyesen megjelenik és az építkezési szabályrendelet 14 §-n alapján bejelenti, hogy Somlóhegy tetején községben

következő építkezést szándékozik teljesíteni.

- A tervbe vett épület fog állni: Kilátótornyot felépít domonkos maradványai helyén.
- Távolság a szomszédos épületektől: középfalak magassága a föld szintjétől 2,40 m
- Az épület hossza: 1,40 m
- Szélessége: 1,15 m
- Alapfalak anyaga: kő
- mélysége: 0,90 m
- vastagsága: 0,30 0,35 0,35 m
- Tetőzet és menegzet hordására szolgáló fő- és középfalak anyaga: kő
- Tetőzet és menegzet hordására szolgáló fő- és középfalak magassága a föld szintjétől: 2,40 m
- Tetőzet és menegzet hordására szolgáló fő- és középfalak vastagsága: 0,30 0,30 m
- Többi falak anyaga: kő és téglák
- Többi falak vastagsága: 0,30 m 0,30 m
- Hány ajtó lesz az épületen? 2 db
Ezek magassága: 2,10 m
Szélessége: 0,90 0,75 0,90 m
- Hány ablak lesz az épületen? 5 db
Ezek magassága: 1,40 0,90 m
Szélessége: 0,30 1,20 0,30 m
Az ablakok sarokkal el lesznek látva és nyithatók lesznek? igen
- Lakóház belmagassága pedozattól a menegzsetig: 2,80 m
- A menegzet milyen lesz? szelvényes és eredetivel hasonlóan
- Lakóház pedozattal burkolása: padló
szelvényes levezetés
csatorna

426

- Kémény hány lesz az épületen? 2 db
A kémény úrtármérete: 16 cm
A kéményfalazat vastagsága: 0,30 m
A kémény magassága a tetőterom felett: 1,20 m
A kémény anyaga: kerámia
- Tűzfal az épület mely részére építetik? nyitól
- Tűzfal anyaga: kerámia
Tűzfal magassága a tetőterom felett: 1,20 m
- Tetőzet mivel lesz fedve? szelvényes és eredetivel hasonlóan

Az épület mellékkeliségei (pince, kocsiszín, árnagyécsék stb.)
nyitól

Bejelentő kéri az építkezési engedély kieszakozását.
Több tárgy nem lévén, ezen 3 egyenlő példányban felvett jegyzőkönyv lezáratik és aláíratik azzal, hogy ezen jegyzőkönyvet az előjáróság az építkezési szabályrendelet 15 §-a értelmében 3 napon át közszemlére kiállítandó, erről építelő szomszédait azon megjegyzéssel értesíti, hogy ezen idő alatt az építkezési terv ellen észrevételeket írásban vagy szóbelileg megtehetik.

Kilátó építész aláírása: Alajos Klipp
Közszéplő: Horváth Lajos

A közszemlére való kitétel az előírt határidőn át megtörtént és az építkezési terv ellen észrevétel nem történt.

Kelt: 1938. augusztus hó 14 n.
Jegyző: Horváth Lajos
Közszéplő: Horváth Lajos

JEGYZET: 2 lakóházban felállt nagyobb építkezéseket megkezdés az építkezés részletes tervének bemutatása mellett írásbelileg tartozik bejelenteni a ez esetben ezen előjáróság nem veszdő fel.

■ A somlói kilátó tervezett építkezésének jegyzőkönyve. Klipp Alajos jelentésének mellélete (MNL OL, K 269. II-A-21-A-1940-54140. 75–76. 69.779/1939.)

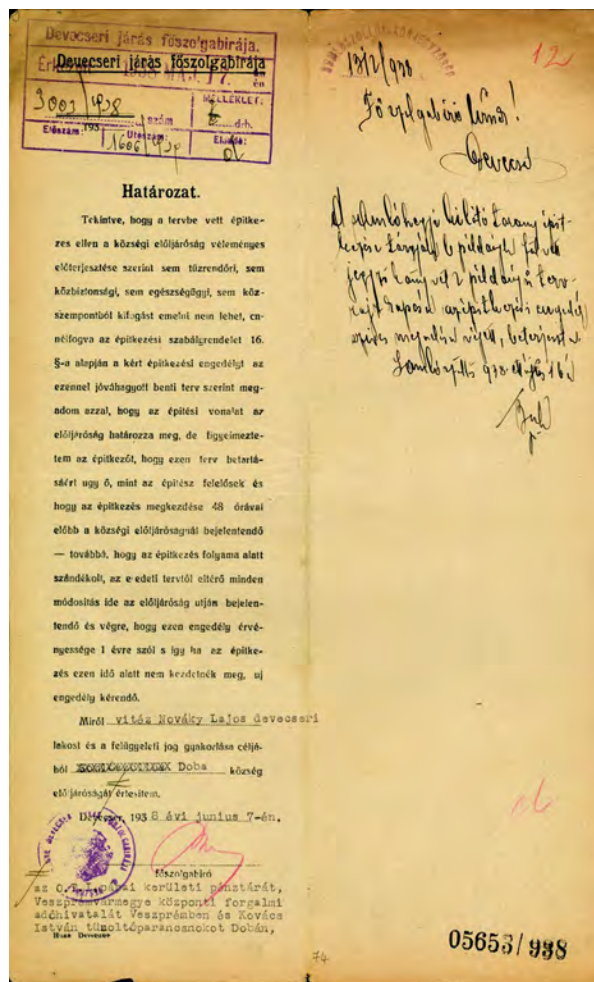
vett, sőt beszédet is mondott a kilátótorny avatási ünnepségén.¹⁴

Nováky Lajos a kérelmében hangsúlyozta: a kő eltávolítása nem rossz szándékkal történt, amit az is bizonyít, hogy az eredeti tervek szerint bele akarták építeni a kilátótorny egyik sarkába, hogy jobban látható legyen, csakhogy az építkezés idején az alapkö már nem volt az eredeti helyén. A méltányossági kérelemben részletesen írt a kilátótorny nagy sikerű felavatási ünnepségéről, amelyen olyan prominens személyek is megjelentek, mint például József királyi herceg, dr. Mesterházy Ferenc, Veszprém vármegye főispánja, Berky Miklós, Veszprém vármegye alispánja és dr. Stolpa József államtitkár. Nováky kijelentette, hogy

az épület méltó emléket állít a keresztény Magyarország pogány törökök elleni harcainak, és hangsúlyozta: „a legtisztább jó szándékkal és önzetlenséggel dolgoztam és vállaltam az építés felügyeletét. Számталanszor kellett a kora tavaszi hidegekben és a nyári kánikulában a plébániámtól meglehetősen távol fekvő Somlóhegy tetejére gyalog felmennem, melynek következtében súlyos tüdőgyulladást kaptam”. Miután neki nincs megfelelő anyagi háttere a büntetés kifizetésére, kérte az enyhítő körülmények figyelembevételét, egyúttal a bűnvádi eljárás és kártérítési per elengedését. Javasolta, hogy a pontot a kincstár költségére határozzák meg újból, mivel a kő elmozdítását ismeretlen személy ismeretlen időben végezte.¹⁵

14 A somlói kilátótorny dicséretéről *Kilátás Somlóról* címmel írt versét Somogyi Károly költő egyenesen Schandl Károlynak ajánlotta. A költemény a *Pápai Hírlapban* jelent meg: 35. (1938) 31:1. (júl. 30.)

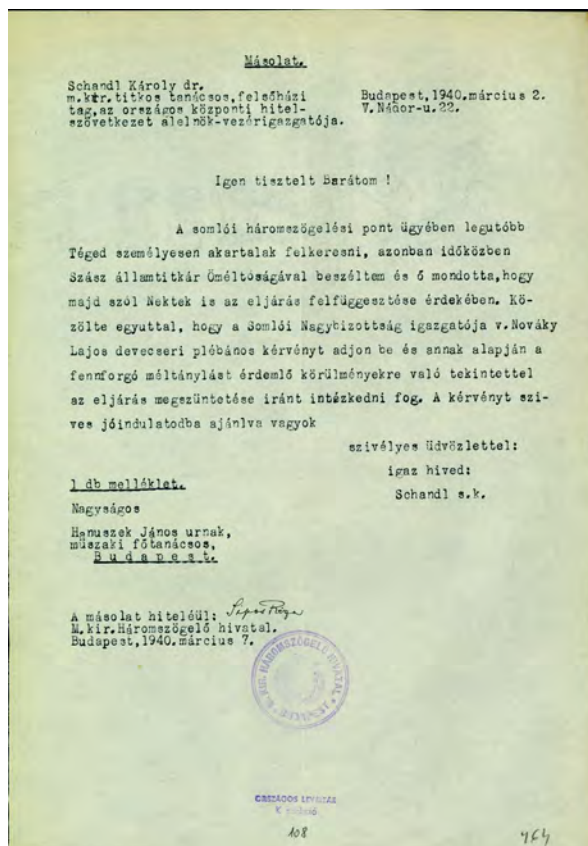
15 MNL OL, K 269. II-A-21-a-1940-54140. 107–112. 105/2/1940.



- Az építkezési engedély. Klipp Alajos jelentésének melléklete (MNL OL, K 269. II-A-21-a-1940-54140. 74. 69.779/1939)

Fa László 1940. április 7-én adott életjelt magáról, amikor is a háromszögelő hivatalhoz jelentést írt: mindenben egyetért Nováky Lajos kérvényével, amit csak azért nem tudott aláírni, mert katonai szolgálatát teljesíti és jelenleg is csak 36 órás eltávozását tölti otthon. Kérte, hogy a beadott kérvényt tekintsék egyben az ő folyamodványának is. A háromszögelő hivatal Fa László levelét április 8-án továbbította a Pénzügyminisztériumnak.

A korabeli újságok híradásai szerint a somlói kilátó felavatása valóban jelentős társasági-társadalmi esemény volt. A *Pécsi Napló* az 1938. július 21-i számában már az ünnepség terveiről is részletesen beszámolt: „A Szent István király kilátótornyának felavatása a jubi-



- Schandl Károly közbenjárása Nováky Lajos és Fa László ügyében (MNL OL, K 269. II-A-21-a-1940-54140. 108.)

leumi ünnepségek keretében egyidőben a gazdaszékesfehérvári műút megnyitásával történik meg. Minden évben Szent István király napjának előestéjén lobogó láng gyullad ki a torony tetején, jelképezve, hogy Szent István király szelleme él és vigyáz az országra, hogy pogány törekvések újból fel ne támadjanak a magyar kereszténység ellen”.¹⁶

A *Pápai Hírlap* tudósítása szerint az 1938. július 31-én tartott ünnepség nagy érdeklődés közepette zajlott: „A kora reggeli órákban mozgalmas képet mutattak a Somlóhoz vezető országutak. Autók túlkölésétől, kocsik zajától volt hangos Somló vidéke, megszámlálhatatlan sokaságban érkeztek kerékpárosok, és sűrű rajokban érkezett az ünnepély színhelyére a közeli falvak lakossága gyalog, úgyhogy mire megkezdődött az ünnepély, közel tízezer ember szorongott a kilátó körül. [...] Amikor az előkelőségek lejöttek a kilátóról, díszében

16 Július 31-én avatják fel a Somló-hegyen a Szent István kilátót. *Pécsi Napló*, 47. (1938) 162:4. (júl. 21.). Rövidebben a *Nemzeti Újság* is beszámolt a tervekről: A somlóhegyi kilátó felavatása. *Nemzeti Újság*, 20. (1938) 155:9. (júl. 13.)



■ A somlói kilátótorony felavatása (Esti Újság, 3. /1938/ 173:5. /aug. 2./)



■ A somlói Szent István-kilátó (Zempléni Múzeum, Szerencs. Képeslapok, leltári szám: 0024347. Online elérhető a Hungaricana közgyűjteményi portál képcsarnokában. <https://hungaricana.hu/hu/>)

vettek részt. Ezalatt a közönség a tikkasztó hőség elől az árnyas helyekre menekült és ott fogyasztotta el ebédjét, majd felkereste a messze földön híres somlai pincéket, amelyek csakhamar vidám nótaszótól lettek hangosak”.¹⁷ A Nemzeti Újság magáról az avatásról azt tartotta fontosnak feljegyezni: „Az ünnepségen Veszprém vármegye és a szomszédos vármegyék népes küldöttségekkel képviseltették magukat. Az országos jelentőségű ünnepségen megjelent József főherceg, a somlói nagybizottság fővédnöke. A kormányt és a kultuszminisztériumot dr. Stolpa József kultuszminisztériumi államtitkár képviselte. A vendégeket Somlővásárhely határában a helyi hatóság

képviselői, a Somlóhegyen pedig Schandl Károly titkos tanácsos vezetésével küldöttség fogadta. Az ünnepség táborig misével kezdődött, amelyet Wéber Pál veszprémi prélat-kanonok pontifikált. A szentmise közben Antal Lajos címzetes kanonok, esperes-plébános mondott szentbeszédet Szent István király emlékéről. A szentmise után Wéber Pál kanonok megáldotta a kilátótoronyt, majd Schandl Károly országgyűlési képviselő mondott ünnepi beszédet, amelyben utalt annak a ténynek jelentőségére, hogy hazánkban ezen a vidéken jelent meg első ízben a kereszt mint a magyarság jelképe. A kereszténység és a pogányság közti küzdelem itt dőlt el minden időkre, ez a hely tehát a magyar kereszténység forrásvidéke. A kormány és kultuszminiszter nevében dr. Stolpa

József államtitkár üdvözölte az emléktornyot építtető bizottságot, majd József főherceg mint fővédnök néhány lelkes szó kíséretében az építményt átadta a rendeltetésének.”¹⁸

Magáról az épületről a *Turista Lap* írt részletes beszámolót. „A ház 14 000 pengő készpénzkiadással és 11 000 pengő fuvarral épült, ezt a fuvar azonban az Erdődy és Eszterházy uradalmak természetben adták. Az építkezés 14 000 pengős költségét túlnyomóan társadalmi úton gyűjtötték össze, s abban nagy része van az említett uradalmaknak is. Nyitott verandáját ingyen használhatják a turisták, de van állandó öre is. A közelben levő 34 katasztrális hold erdőben sátorozni is szabad. Eredetileg a

17 MATICS JÓZSEF: A somlóhegyi Szent István kilátótorony felavatása. *Pápai Hírlap*, 35. (1938) 32:1–2. (aug. 6.).

18 Felavatták a somlói Szent István kilátót. *Nemzeti Újság*, 20. (1940) 172:9. (aug. 2.).

Magyar Turista Egyesület ajka-csingervölgyi, majd veszprémi osztályának volt itt fa kilátótornya és bérelt menedékháza is, de azt kevesen látogatták, a fatorony el is korhadt, úgyhogy amúgy is szükséges volt itt valamit tenni, örvendetes tehát, hogy a kérdés így oldódott meg.” A Turista Lap az avatáson – ahol a Magyar Turista Szövetséget dr. Zsembery Gyula másodelnök és Vándor Mihály tanácsstag képviselték – összegyűlt tömeget a Pápai Hírlap adatközléséhez képest feleannyira becsülte, szerinte „mintegy ötezren voltak jelen a környékről és mintegy kétszázan Veszprémből, Székesfehérvárról és Budapestről”.¹⁹

A háromszögelési alappont helyén épült kilátótorony valóban impozáns épület: a 432 méter magas hegy tetején épült 12 méter magas erődítményszerű kilátót Medgyaszay István (1877–1959) építész tervezte 1938-ban. A népi formaelemeket a modern vasbeton építészettel előszeretettel ötvöző Medgyaszay a kilátó építéséhez a hegy bazaltköveit használta fel. Mivel a kilátó a Szent István halálának 900. évfordulója alkalmából tartott emlékévből épült, ne-

vét is a Magyar Királyság első uralkodójáról kapta.²⁰

A közbenjárás hatására a Pénzügyminisztériumban olyan állásfoglalás született, hogy a kő eltávolítása nem rossz szándékkal történt, amit az is bizonyít, hogy a „kilátótorony helyének kijelölésénél – a beadvány szerint – a bizottság tagjai sorában hatósági személyek is részt vettek, akik a helyszínen talált márványkő eredetét és rendeltetését nem ismerve annak kiásásához és más helyen való felállításához, illetve a kilátótoronyba való beépítéséhez hozzájárultak, a bizottság összetétele, tagjainak társadalmi állása az eljárásban a rosszhiszeműséget kizárja”. Mindezt javasolták a per és a kártérítés elengedését. A döntésről 1940. május 10-én Nováky Lajost és Fa Lászlót is értesítették.²¹ Így tehát – tekintettel az érintettek magas rangú pártfogóira és a károkozás gondatlanságból történt elkövetésére – a botrány elkerülése érdekében a somlói háromszögelési pont elbontásának az ügye végül per nélkül zárult, a kár megtérítése pedig az államra hárult.



■ Medgyaszay István (1877–1959) építész, a somlói kilátótorony tervezőjének portréja (<https://ujbuda.hu/ujbuda/kolteszet-vasbetonbol>)



■ A somlói háromszögelési pont Doba 1857. évi kataszteri térképén (MNL OL, S 78 Térképtár, Kataszteri gyűjtemény, Kataszteri térképek, 2304.)

19 A nagysomlyói új menedékház és Szent István-kilátó. *Turisták Lapja*, 50. (1940) 10:441. (október).

20 LÉVAI ZSUZSA: Szent István-kilátó (Somló hegy). *Magyar Természetjáró Szövetség weboldalai*. 2020. 10. 22. <https://www.termeszettjaro.hu/hu/poi/kilato/szent-istvan-kilato-somlo-hegy-/23293420/>

21 105/2/1940 MNL OL, K 269. II-A-21-A-1940-54140. 113–117.